

O slici Ivana Generalića *Autoportret s pevcima*

VLADIMIR CRNKOVIĆ

Ivan Generalić (1914. – 1992.), prvi i ključni slikar Hlebinske škole i hrvatske naive, jedan je od najznamenitijih naših umjetnika 20. stoljeća, uvaženi predstavnik figurativnih tendencija u doba prevlasti apstraktnih tečevina te klasičnog svjetske naive. Rođen u siromašnoj seljačkoj obitelji, u Podravini, i završivši pet razreda pučke škole, pomaže roditeljima u svakodnevnom poljodjelskim poslovima i domaćinstvu. Sustavno crta i slika od 1930. godine pod mentorstvom Krste Hegedušića, a izlaže od 1931. godine. Njegova najranija djela odlikuju se strogim kompozicijama, sažimanjem na bitno, plošnošću i naglašenom stilizacijom; u koloritu pratimo razvoj od lokalne boje prema tonskom slikarstvu. Predočuje tipične seoske motive, često prožete socijalno-kritičkom notom. Likove prikazuje tipološki, izostavljajući osobnu karakterizaciju; ne prikazuje individualna bića, nego predstavnike određenog sloja, odnosno staleža.

U drugoj polovici 1930-ih usredotočuje se na pejzaže, slika sve više ugođaje, a sve manje ljudske figure. Težište je na prikazima šuma, izdvojenom drveću, travama, oranicama, žitu, razlivenim vodama i nebu s oblacima. Radi se o otkriću pejzažnog motiva kao osnovnog, a pokatkad i jedinog nositelja napetosti djela. Služi se realističkim detaljima, ali njihovim proizvoljnim tretmanom i smještajem narušava realistički ustroj: sve je poopćeno, nadindividualno, prepuno bukolike i prožeto lirizmom. Prevladava romantični koncept ruralnog krajljika. Sredinom 1950-ih u djela počinje unositi niz simboličkih elemenata, što rezultira alegorijama i fantastikom: ne slika samo što vidi, nego i što zna i zamišlja o prikazanom. Iako se i nadalje inspirira viđenim, pojmovna slika sve više potiskuje vizualnu te počinje prevladavati imaginarno: nastaju neke od najljepših modernih slikarskih bajki prepune mirakuloznosti. Početkom 1970-ih iskazuje nove izmjene:

sve snažno simplificira i reducira na najbitnije, gasi vatromet boja i slike svodi na samo nekoliko osnovnih tonova. Učestalo svjedoči o ljudskoj osamljenosti i prolaznosti života.

Slika *Autoportret s pevcima*, iz 1964. godine, nastala je nakon umjetnikovih prvih velikih uspjeha u inozemstvu – njegova znamenitog nastupa na povijesnoj retrospektivnoj i kritičkoj izložbi *50 Ans d'Art Moderne* u Bruxellesu, u okviru Svjetske izložbe, gdje je bio uvršten među najeminentnije slikare prve polovice 20. stoljeća. Iz područja bivše Jugoslavije u tom su projektu sudjelovali jedino još Krsto Hegedušić i Petar Lubarda. Uslijedio je samostalni nastup – s Krstom Hegedušićem – u prestižnoj Palais des Beaux-Arts, također u Bruxellesu, godinu dana kasnije; zatim slijede nastupi na znanim izložbama *Das naive Bild der Welt*, Staatliche Kunsthalle, Baden-Baden 1961. godine, iste godine na smotri *Laienmaler* u Baselu, u uglednom Gewerbemuseumu te na izložbi *Yugoslav Modern Primitives* na ljetnom festivalu u Edinburgu 1962. godine, čime otpočinje niska Generalićevih učestalih i nadasve uspješnih nastupa u brojnim europskim muzejsko-galerijskim institucijama. Doba je to kada umjetnik, od 1964. godine nadalje, intenzivno surađuje s uglednim švicarskim avangardnim galeristom Brunom Bischofbergerom, vlasnikom City-Galerie i Galerie für naive Kunst u Zürichu, s kojim je ostvario više zapaženih izložbenih projekata.

Već krajem 1940-ih i početkom 1950-ih godina Generalić se usredotočio na novu motiviku – prvo nastaje serija portreta, slijede fascinantne mrtve prirode s krupnim, gotovo hiperrealističkim elementima prvog, bliskog plana te panoramskim, širokim, dubokim i simplificiranim krajobrazima pozadine. Zaključno, spomenimo brojne slike s pijetlovima, koji se pojavljuju u najrazličitijem kontekstu. Upravo sinteza tih i takvih preokupa-

Sl. 1. Ivan Generalić: *Autoportret s pevcima*, 1964., ulje na staklu, 690x790 mm (M. Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb).

cija zorno je vidljiva u slici *Autoportret s pevcima*. Riječ je ponajprije o autoportretu: slikar gleda golemog, višestruko uvećanog šarenog pijetla što se smjestio na drvenu ogradu u vedrom i osunčanom zimskom pejzažu te živo kukurice, dok ga na slikarskom stalku predstavlja kao zaklanu i očišćenu pticu priređenu da postane – pečenka. Pritom nije riječ, dakako, samo o dosjetki i duhovitoj priči, s elementima vrckavog humora, nego vrhunskoj slikarskoj inventivnosti. Umjetnik je eliminirao sve nepotrebne narativne potankosti – vidimo tek prazne ledine prepune snijega, osnježene trokutaste bregove i planine u pozadini; u bližim planovima sedam je stabala, također prekrivenih snijegom, te dvije male seoske kuće u krajnje desnom rubnom dijelu. U pozadini je kristalno žutonarančasto nebo, a u prvom planu nekoliko malih busena trave. I to je sve.

Najraskošniji je i koloristički najintenzivnije riješen veliki pijetao, živih i intenzivnih cr-

venih i žutih boja perja, dok su slikareva odjeća, obuća i kapa zagasitih boja. Slika u slici – gdje je predložena zaklana i očišćena ptica – riješena je gotovo monokromno.

Već iz tog šturog opisa jasno je da to djelo ima niz dodirnih točaka s nekim drugim znamenitim Generalićevim slikama prethodnog razdoblja. Spomenimo ponajprije *Očupanog pevca* (1954.) iz zagrebačke Moderne galerije, prvog umjetnikova prikaza mrtve prirode sa zaklanom pticom na pladnju, zagasitog kolorita i dijelom gotovo monokromnog rješenja. Još je potenciranije monokromna druga verzija tog motiva – *Zaklani pevec* iz 1954. godine – iz Muzeja moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci. U *Seljačkim poslima* (1959.), iz zbirke Museum der Kulturen u Baselu, predložen je „razgovor“ seljaka s pijetlom na grani, u dubokom i lirski intoniranom pejzažu. Lik velikog pijetla, višeslojnih simboličkih naboja, te do njega položeno tijelo mrtvog seljaka, susrećemo u antolo-

gijskom djelu *Smrt Viriusa* (1959.) iz fundusa Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti. Zaključno, spomenimo sliku *Moj atelje* (1959.), iz privatne kolekcije u Švicarskoj, gdje je Generalić predočio sebe sama kako slika u prirodi, u seoskom dvorištu, dok su oko njega crvena krava, kokoši, patke i jedna mala crna svinja. Umjetnik koristi, dakle, takve rekvizite u brojnim rješenjima, no najduhovitiju je dosjetku realizirao neprijeporno u *Autoportretu s pevcima*.

Ako se prisjetimo tri njegova amblematska autoportreta – slike iz 1953. godine, iz vlasništva Muzeja grada Koprivnice, crteža olovkom iz 1963. godine, iz vlasništva Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti, te ekspresivnog, velikog, nadasve modernističkog i minimalističkog rješenja iz 1975. godine, također iz potonjeg muzeja – onda *Autoportret s pevcima* predstavlja zasigurno drugačiji tip portretnog rješenja. U tri prva djela pratimo umjetnikova nastojanja od realizma prema stilizaciji, sa snažnom psihološkom karakterizacijom te s ponekim simboličkim, odnosno metaforičkim značajkama, dok je u slici s pijetlom (pijetlima) autorov lik smješten u kontekst dosjetke, dijelom srodne slici *Moj atelje* (1959.). Tu je naime manja usredotočenost na (auto)portretno rješenje, slikar se manje bavi svojim fizičkim izgledom i psihološkim značajkama, a više uznastoji definirati što radi, čime je predstavljeni lik zaokupljen te u kakvom se okruženju nalazi. Veliki i šareni pijetao što kukuriče te golema, pusta i zasniježena pejzažna prostranstva autoru su u tom djelu – kompozicijski, pikturalno i sadržajno – očitovazniji nego ljudska figura. Zaključno, pripomenimo kako su spomenuti vrckavi humori i pritajen smijeh rezultat određenih apsurdnih situacija (umjesto žive ptice, koju gleda, slikar predočuje „mrtvu prirodu“ – pečenku).

Kada već spominjemo dosjetku, i to gotovo konceptualističkog ustroja, valja podsjetiti da je Generalić 1964. godine naslikao još jedno staklo srodnog tipa – riječ je o slici *Raspeti pevec*, također iz zbirke Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti. To se djelo ne karakterizira humorom, nego upravo suprotno, tragičnim, metaforičkim i bizarnim nabojima: na dva ukrštena drvena štapa, osvojljena u žitnom polju i dubokom te lirski intoniranom ljetnom pejzažu, razapet je golemi i raskošan crvenobijeli pijetao. To je dijelom varijacija i nadgradnja slike *Strašilo za ptice*, iz 1954. godine, ali s bitnom sadržajnom izmjenom. Kako se između vrhova štapova na-

lazi napeta tkanina s autorovom signaturom (siglom) i godinom nastanka djela, to je očita aluzija na biblijski zapis *INRI* iz Evanđelja po Ivanu. Drugim riječima: i razapeta ptica mogla bi se tumačiti simbolički i metaforički te dovesti u svezu s golgotskim raspećem.

Iako 1960-e i početak 1970-ih godina slove za „manirističko razdoblje“ u stvaralaštvu Ivana Generalića, kada zbog velikog pritiska tržišta autor radi brojne redakcije ranije već nastalih rješenja, gdje je često prisutno i puko rutinerstvo, i nadalje postoje djela iznimne inventivnosti. Dovoljno se prisjetiti antologijskog crteža, predložka za sliku *Ples pred crkvom* (1962.) iz jedne privatne kolekcije, zatim slike *Starac s cvijećem* (1962.) iz zbirke Muzeja Zander u Bönningheimu, netom spomenutog *Raspetog pevca*, zimskog pejzaža *Tristabla* iz 1966. godine te male i minimalističke *Poplave* iz 1969. godine iz privatne kolekcije u Švicarskoj. Tom nizu valja pribrojiti i *Autoportret s pevcima*, vjerojatno jedno od najvrsnijih djela cijelog tog navedenog desetljeća.

Sredinom 1960-ih sliku je od umjetnika otkupio Bruno Bischofberger. Ona bijaše prisutna na samostalnoj izložbi Ivana i Josipa Generalića u Galerie Friedrich und Dahlem, u Münchenu 1965. godine te na prestižnoj izložbi *Meister der naiven Kunst aus Jugoslawien / Ivan Generalić, Josip Generalić, Mijo Kovacic*, što je bila održana u Kunstmuseum u St. Gallenu 1967. godine i gdje je navedeni ciriški galerist bio inicijator i suorganizator oba projekta. Kako je prije 30-ak godina Josip Generalić otkupio nekoliko kapitalnih djela svog oca iz Švicarske, među njima i *Autoportret s pevcima*, slika je od tada ponovno u zemlji svog nastanka.

Autoportret s pevcima reproduciran je u Generalićevoj monografiji Nebojše Tomaševića *Magični svet Ivana Generalića* (1976., str. 161). Crtež olovkom na papiru, predložak za tu sliku, nalazi se u monografiji *Ivan Generalić / Crteži* (1984., str. 58; drugo, izmijenjeno izdanje, 1985., str. 37). Taj je crtež reproduciran i u monografskom katalogu *Crteži i grafike hrvatske naive* (Hrvatski muzej naivne umjetnosti, 2003., str. 59), kao što bijaše i izložen na istoimenoj izložbi u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu. Uz financijsku potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske slika je otkupljena za zbirku Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti u rujnu 2014. godine od Generalićevih nasljednika.